

7. Ханстантинов В. Теоретико-методологічні засади дослідження толерантності. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2011. с. 36–42 // Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2011_5_8
8. Хижняк О. Соціальна толерантність в теоретико-соціологічному вимірі. Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. соціол. н. Харків. 2010. 18с.// Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_503
9. Яворська Г., Ларіна Е. Мовна толерантність у контексті соціально-гуманітарних наук (частина 1). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 6. Том 1. 2016. С. 103–106.

Віра Котович,
доктор філологічних наук, професор
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

**ВАСИЛЬ СІМОВИЧ ЯК ПРОДОВЖУВАЧ ОНОМАСТИЧНИХ
ПОШУКІВ МИКОЛИ СУМЦОВА, ВОЛОДИМИРА ОХРИМОВИЧА,
ІВАНА ФРАНКА**

1944 року в часописі «Краківські вісті» Я. Рудницький, аналізуючи науковий доробок В. Сімовича, зокрема його «праці з поля особового назовництва – ономастики», наголошує, що «в історії українського назовництва репрезентує Сімович – після Сумцова, Охримовича й Франка – напрямок, який кладе увагу передусім на джерельне зібрання матеріалу і мовознавчу його інтерпретацію» [2].

Розглянемо, на які напрацювання М. Сумцова, В. Охримовича та І. Франка спирався В. Сімович у своїх ономастичних дослідженнях.

У журналі «Кіевская старина» 1885 року М. Сумцов публікує статтю «Марорусскія фамильныя прозванія» [4], присвячену всебічному аналізу походження, та побутування народних прізвищ в українському селянському середовищі.

Автор починає дослідження з припущення про нібито одноманітність сільських прізвищ, але доводить, що це лише поверхнєве враження. Насправді

кожен селянин, крім родового прізвища, має ще кілька індивідуальних («вуличних»), які виникають у живому мовленні й точно характеризують особу. М. Сумцов підкреслює, що система прізвищ є виявом народної творчості, подібним до пісень і прислів'їв: у них відображено найхарактерніші риси людини та дібрано найвлучніші мовні засоби. Особливе місце та найчисельнішу групу серед них займають прізвища, утворені від церковно-християнських імен, що можна пояснити церковною традицією: священник давав ім'я за святцями, тож виникало велике різноманіття особових імен і, відповідно, похідних від них прізвищ.

Автор також розглядає історичні впливи на формування прізвищ: полонізацію, русифікацію, а також іншомовні елементи (зокрема татарські). Усе це свідчить про тісний зв'язок антропонімії з історією та соціальними процесами. Головна ідея дослідження М. Сумцова полягає в тому, що українські фамільні прізвища – це живий продукт народної мовотворчості, у якому відбито побут, гумор, історію та духовну культуру народу.

У журналі «Житє і слово» В. Охримович 1895 року вмістив дослідження «Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних» [1], де в розділі «Про сільські прозвища», розглянув народні прізвиська як важливий елемент звичаєвого права та соціальної організації села.

Учений підкреслив, що в традиційному сільському середовищі прізвиська виконують не лише номінативну, а й правову та ідентифікаційну функцію: вони допомагають точно розрізнати осіб у громаді, фіксуються в усній практиці та мають неабияке значення навіть у звичаєвому судочинстві. Значне місце займають прізвища, утворені від церковно-християнських імен, що відображає глибоку вкоріненість церковної традиції в народному житті. Такі найменування виникають передусім як патронімні або родові. Вони можуть вказувати на батька, діда або ширший рід, а відтак виконують функцію соціального маркера належності до певної сім'ї.

Автор наголошує, що ці прізвиська є не випадковими, а соціально вмотивованими: громада закріплює за особою саме ту назву, яка найкраще

ідентифікує її в колективі. Поруч із патронімічними існують і прізвиська за рисами характеру, заняттям чи обставинами життя, однак саме похідні від християнських імен вирізняються стабільністю та тривалістю вживання.

У Науковому збірнику НТШ 1906 року І. Франко публікує студію «Причинки до української ономастики» [5], у якій закладено наукові основи української антропоніміки як галузі мовознавства. Праця вирізняється системністю підходу та поєднанням філологічного, історичного й етнографічного аналізу власних назв.

Передусім учений обґрунтовує значення ономастики як важливого джерела вивчення історії народу. Він доводить, що власні назви зберігають у собі інформацію про давні мовні стани, соціальні відносини, міграційні процеси та культурні впливи. У центрі уваги – походження й словотвірна структура українських прізвищ як результат тривалого історичного розвитку.

Особливу увагу І. Франко приділяє прізвищам, утвореним від церковно-християнських імен, підкреслюючи їхню визначальну роль у формуванні української антропонімічної системи.

Водночас І. Франко показує, що поряд із офіційною системою іменування активно функціонувала народна практика, яка зумовлювала варіативність форм. Від одного імені могли утворюватися численні похідні, що свідчить про багатство словотвірних ресурсів української мови. Дослідник також звертає увагу на фонетичні та морфологічні зміни, які відбувалися в процесі адаптації імен іншомовного походження до українського мовного ґрунту. Важливим аспектом праці є розгляд іншомовних впливів на українську антропонімію. І. Франко аналізує участь польської, німецької, а також церковнослов'янської традиції, які позначилися на формі прізвищ, їхній орфографії та словотвірних моделях. Він підкреслює, що ці впливи не знищили національної своєрідності, а лише збагатили її, утворивши складну багатошарову систему. Методологічно праця І. Франка є новаторською: він спирається на широкий фактичний матеріал, використовує етимологічний аналіз, порівняння, історичний підхід.

«Причинки до української ономастики» є фундаментальною працею, яка започаткувала системне вивчення українських особових назв. Саме завдяки глибині аналізу, увазі до словотвірних моделей і широкому історико-культурному контексту ця студія дає підстави вважати І. Франка одним із основоположників української антропоніміки.

Безперечно, В. Сімович був обізнаний із зазначеними вище працями. 1943 року в журналі «Наші дні» надруковано його статтю «Українські прізвища з хресних імен» [3]. Вона репрезентує глибоке дослідження одного з найпродуктивніших шарів антропонімії – прізвищ, утворених від церковно-християнських (хресних) імен. У науковому плані ця праця постає як закономірне продовження й водночас поглиблення ідей, висловлених у студіях його попередників.

У центрі уваги автора – присвійна та патронімна природа українських прізвищ. В. Сімович переконливо доводить, що цей тип є найпродуктивнішим в українській антропонімії. Вихідним матеріалом слугують повні імена, а також здрібнілі та згрубілі їхні варіанти.

Особливу увагу дослідник приділяє словотвірним моделям прізвищ. Він детально аналізує функціонування суфіксів *-ів, -ин, -ич, -ович, -хно* («живий для творення здрібнелих імен у XVII ст. – тепер уже мертвий» [3, с. 38]), *-ох* («для нас тепер уже незрозумілий» [3, с. 38]). Учений не лише фіксує ці моделі, а й пояснює їхню семантику та функціональне навантаження, показуючи, що українські прізвища, похідні від хресних імен, відображають традиційну систему родових зв'язків у суспільстві, а також переконливо демонструє, як означення по батькові послідовно й логічно стає прізвищем [3, с. 36–37].

Важливим здобутком праці є систематизація варіантів, які виникають від одного й того ж імені. Як і його попередники, автор визнає багатство народної словотворчості, однак іде далі, прагнучи впорядкувати цей матеріал. Він показує, що варіативність зумовлена не лише мовними чинниками, а й територіальними (діалектними) особливостями, історичними умовами та соціальним середовищем. У різних регіонах одне ім'я може мати різні похідні варіанти, що

свідчить про живий і динамічний характер антропонімійної системи. Запропоноване В. Сімовичем (з покликанням на словник Б. Грінченка) здрібніле ймення *Груш*, «з якого повитворювалися такі популярні в нас прізвища, як *Грушко*, *Грушків*, *Грушківський*, *Грушкевич*, *Грушевський* і т. д.» [3, с. 41], проливає світло й на походження ойконіма *Грушів*, яке ми тривалий час розглядали як посесивне утворення від відапелятивного антропоніма *Груш*.

Продовжуючи ідеї І. Франка, В. Сімович значну увагу приділяє історичній фонетиці та морфології, простежуючи, як українська мовна система адаптує іншомовні імена. Він аналізує зміни звукового складу, наголосу, суфіксації, що відбуваються в процесі народного засвоєння імен. Тож прізвища постають не як механічні утворення, а як результат тривалого мовного розвитку.

Водночас дослідник торкається і соціального аспекту функціонування прізвищ. Прізвища від хресних імен виконують важливу ідентифікаційну функцію, закріплюючи людину в системі родинних і громадських відносин. Вони забезпечують спадковість і стабільність найменувань, пов'язаних «з хліборобським світоглядом, із світоглядом осілої людини» [3, с. 36].

Праця В. Сімовича невелика, але вона вирізняється чіткістю й науковою послідовністю. Учений використовує етимологічний, словотвірний, історичний та порівняльний аналізи, спирається на значний фактичний матеріал і прагне до узагальнення. У цьому виявляється перехід української ономастики від описового етапу до аналітико-системного, що наближає її до рівня сучасної мовознавчої науки.

Отже, стаття В. Сімовича «Українські прізвища з хресних імен» є вагомим внеском у розвиток української антропоніміки. Вона не лише продовжує наукову традицію, а й підносить її на новий рівень – рівень системного, спеціалізованого дослідження прізвищ, похідних від церковно-християнських імен. Завдяки такому підходу праця має фундаментальне значення для розуміння закономірностей формування українських прізвищ і розвитку національної мовної традиції.

Список використаної літератури

1. Охримович В. Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних: Про сільські прозвища. *Житє і слово*. Львів, 1895. Т. 3. С. 302–307.
2. Рудницький Я. Сімович як ономаст. <https://zbruc.eu/node/89260>
3. Сімович В. Українські прізвища з хресним іменем. Вибрані статті. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. С. 36–42.
4. Сумцов М. Марорусскія фамильныя прозванія. *Кіевская старина*. 1885. № 2. С. 215–228.
https://iht.knu.ua/library/kievskaya_starina/kievskaya_starina_1885_2.pdf
5. Франко І. Причинки до української ономастики. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Література і мистецтво*. Київ, 1982. Т. 36. С. 391–427.

Лариса Кравець,
доктор філологічних наук, професор
Закарпатський угорський університет
імені Ференца Ракоці II

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ ПРО САМОБУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРАЦІ «НА ТЕМИ МОВИ» В СУЧАСНІЙ ПРОЄКЦІЇ

Проблема самобутності української мови одна з ключових у вітчизняному мовознавстві. Вона безпосередньо пов'язана з формуванням літературної норми, мовної політики та національної ідентичності. Особливо гостро ця проблема стояла в період активного становлення сучасної української літературної мови на початку ХХ ст., коли існувала необхідність унормування всіх рівнів мовної системи, визначення принципів запозичення й словотвору та відмежування української мови від чужомовних впливів. Різні підходи до розв'язання цих завдань відображені в численних мовозначих працях того періоду, одна з них – «На теми мови» Василя Сімовича. Ця книжка мовностилістичних порад, що, за словами Ю. Шевельова, «повстала з безпосередніх потреб життя» [5], у широкому вимірі є спробою вирішення фундаментальної проблеми – забезпечення розвитку української мови як самобутньої культурно-історичної й духовної системи в умовах потужного зовнішнього впливу, передусім російського. За ретельним аналізом мовних явищ проглядається цілісна